

Лариса СІГАЄВА

м.Київ

Неперервна освіта для ціложиттєвого розвитку особистості людини: історико-педагогічний аспект

У статті автор розглядає освіту дорослих у контексті неперервного навчання, яке сприяє розвитку особистості дорослої людини, визначає поняття неперервної освіти і неперервного навчання. Автор вважає, що саме розвиток освіти дорослих приводить до значних змін у сучасній освіті, позитивно впливає на зміни у розвитку як формальної, традиційної освіти, так і призводить до появи нових форм і видів навчання людей у різноманітному віці.

Отже, соціально-економічне життя, науково-технічний прогрес змушують кожного з нас навчатися в тій або іншій формі практично протягом усього нашого життя. Іншою причиною нашого прагнення до постійного навчання є, як вважають психологи, властивій людині прагнення до самовдосконалення.

У 1960-70-ті роки у різних країнах стали з'являтися і реальні економічні, соціальні, технологічні, педагогічні передумови для реалізації ідеї неперервної освіти. Економічні передумови полягали в тому, що рівень економічного розвитку цілого ряду країн, з одного боку, спонукав кожного робітника і громадянина постійно ринути до більш високого рівня професійної, соціальної, сімейної компетентності, а з іншого боку – дозволяв робітникам щодо безболісно як для них самих, так і для виробництва, навчатися в самих різноманітних формах, у тому числі і з відривом від виробництва.

Соціальні передумови припускали розвиток демократичності освіти, надання доступу до вищих щаблів освіти більш значній масі населення, подолання соціальної обумовленості одержання освіти.

Освіта в даний час стає каталізатором соціальної мобільності людини протягом його життя. Більш широкі можливості одержання освіти відчиняють усе більшому числу людей доступ до інтелектуальних, культурних цінностей, розширюють кругозір, збільшують інтелектуальний потенціал усе більшої маси людей. Технологічні передумови розвитку концепції неперервної освіти зводяться до розвитку технології передачі інформації і технології навчання.

Поява нових технологій передачі інформації – кабельне телебачення, супутниковий зв'язок, комп'ютери, аудіо- і відеокасети, використання впроваджених старих форм навчання, таких, як радіо, телефон та ін. дозволило полегшити процес навчання дорослим і зробити його воістину постійним, неперервним. Ці технології явилися реальною передумовою для реалізації концепції неперервної освіти. Одночасно в значній мірі модифікувалися форми і методи навчання людей у різному віці, що створило педагогічні передумови реалізації концепції неперервної освіти.

Проте, відзначимо, що не було вироблено єдиної, узвичайної концепції неперервної освіти. У багатьох країнах починалися значні зусилля для надання великих можливостей навчання людей у різному віці протягом усього їхнього життя. Але в силу того, що в різних країнах ці процеси відбувалися нерівномірно, а також у зв'язку з тим, що на той час педагогічна наука не змогла однозначно і повно пояснити й обгрунтувати феномен неперервної освіти. ідеї неперервного навчання людини протягом усього його життя стали одержувати різноманітне тлумачення.

Так, уже згадувана комісія ЮНЕСКО у своїй книзі «Учитися бути» розуміє під неперервною освітою «усі форми, моменти і прояви освітнього акта»¹.

Таке формулювання дозволяє включати в неперервну освіту і придбання випадкових, розрізнених зведень, несистематизованих уявлень. Наслідуючи подібному уявленню, деякі дослідники, наприклад, Р.А. Питерсон, С.Б.Инграм, Р.Г.Даве розглядають у рамках неперервної освіти і такі освітні акти, як спілкування з друзями, у сім'ї, вплив розваг, церкви і т.ін².

Відомий вчений і діяч ЮНЕСКО, що займався проблемами неперервної освіти Г.Даве вважає, що «неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний із метою удосконалювання якості життя як індивідів, так і їхніх общин. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що включає формальне, неформальне і неформальне навчання, здійснюване з метою придбання й удосконалювання просвітництва, а також досягнення як можна більш повного розвитку різноманітних сторін життя на різних її щаблях. Вона пов'язана як із розвитком особистості, так і із соціальним прогресом. От чому такі ідеї, як «учитися бути» і « щонавчається або обучаемое суспільство» асоціюються з цією концепцією»³. Як бачимо, індійський вчений включає в поняття неперервної освіти і неформальне навчання. Більш чітке визначення неперервної освіти дає російський дослідник проблем неперервної освіти О.П.Владиславлев: «Під неперервною освітою ми розуміємо систематичну, цілеспрямовану діяльність по одержанню й удосконалюванню знань, умінь і навичок як у будь-яких видах загальних і спеціальних навчальних закладів, так і шляхом самоосвіти»⁴.

У схваленій в 1989 р. Державним комітетом народної освіти СРСР концепції неперервної освіти розглядається як «освіта, що охоплює по повноті, індивідуалізоване по времени, темпам і спрямованості, що надає кожному можливості реалізації власної програми його одержання»⁵.

Своєрідність розвитку неперервної освіти в 1960-80-ті роки полягала в тому, що, з одного боку, існували різноманітні визначення, ідеї, гіпотези, концепції неперервної освіти, які на превеликий жаль так і не воплотились у струнку, закінчену й

¹ Apprende a etre – P.,Unesco, 1972, p.163.

² Инграм Дж.Б. Что такое непрерывное образование// Высшее образование в Европе.- Бухарест,1979.-№4.

³ Dave R.H. Foundations of Lifelong Education: Some Methodological Aspects.-In: Foundations of Lifelong Education. – Hambourg, 1976.- p.34.

⁴ Владиславлев А. Непрерывное образование. Проблемы и перспективы. – М., 1978, -178с.-С. 33.

⁵ Концепция непрерывного образования. // Бюл. Гос. Ком. СССР по нар.образованию. Сер.: Высшие и средн. учеб. заведения...- М.,1989, С.3.

узвичайну концепцію й у розроблену теорію функціонування і розвитку, а з іншого боку – у багатьох країнах починалися практичні кроки по введенню елементів системи неперервної освіти у вже чинні системи і сфери освіти. Ці кроки були спрямовані на те, щоб:

1. Поширити період навчання на весь життєвий цикл людини.
2. Забезпечити систематичне, регулярне придбання, відновлення знань, умінь і навичок, у котрих людина відчуває потребу в зв'язку зі зміною навколишньої дійсності.
3. Навчання переслідувало своєю кінцевою ціллю самореалізацію кожної людини.
4. Сприяти тому, щоб підвищувати рівень мотивації і спроможності індивідом до постійного, самостійного самокерування навчанням.
5. Втягувати в процес навчання людей усі види і форми навчання: формальну, неформальну і неформальну освіту.

Таким чином, як вірно відзначив у виданій ЮНЕСКО книзі А.Кропли, зусилля теоретиків і практиків освіти в різних країнах були сконцентровані на таких характеристиках процесу неперервного навчання людини, як:

- а) тривалість періоду навчання (весь життєвий цикл);
- б) чинники, що визначають мотивацію навчання (зміни навколишньої дійсності);
- в) цілі і задачі навчання (самоосуществление людини);
- г) створення мережі освітніх послуг, що охоплює всі можливі види і форми навчання (формальне, неформальне, неформальне)⁶.

У 1960-70-ті роки в різноманітних країнах з'являються такі нові форми освіти, як *продовжена освіта* (continuing education – англ.) і *освіта, що відновляється*, (gesiggent education – англ.). Вони, по істоті, являли собою різноманітні форми підвищення кваліфікації і загальноосвітнього рівня дорослого населення. Ці форми організації навчання надавали можливість зайнятим на виробництві людям або продовжити свою освіту або відновити його, чергуючи періоди роботи і навчання. Багато дослідників і практичних робітників освіти в ці роки неперервну освіту повели до зазначених форм навчання.

При цьому початковий період навчання (у школі, вузі, середньому спеціальному навчальному закладі) як би виводився «за дужки» і не розглядався в рамках неперервної освіти. Вважалось, що неперервне навчання людини протягом усього його життя починалося після того, як він набував якусь освіту і починав трудитися. Тобто багато вчених і практиків неперервну освіту повели до неформальної і неформальної освіти. Ми стверджуємо, що процес неперервної освіти, а точніше його навчання, розпочинається в ранньому віці і не закінчується практично до останніх днів людини. *Концепція неперервної освіти практично передбачає більш рівномірний розподіл протягом життєвого циклу людини періодів навчання і виробничої (у широкому змісті цього слова) діяльності і надання можливості людині одержувати необхідні йому уміння, навички, знання, якості, цінності не разом і назавжди, а в міру того, як у нього виникає в них потреба.* Реалізація концепції неперервної

6 Cropley A.I. Lifelong Education: A Stocktaking. – Hambourg, 1979, p. 29.

освіти зводиться до створення всіх необхідних умов для того, щоб доросла людина одержувала необхідне йому, особисто, а також суспільству і державі освіту в зручне для її час для досягнення поставленої цілі методами при відповідних термінах навчання⁷. При розгляді концепції неперервної освіти необхідно розрізнити два аспекти процесу навчання: процес навчання людини і процес організації цього навчання, тобто освіти.

З огляду на те, що процес неформального навчання практично неможливо організувати, з одного боку, і він не завжди призводить до оволодіння істиною і деякою мірою систематизованими знаннями, з іншого боку, очевидно, що при розгляді концепції неперервної освіти впливає звістки промова лише про навчання людини протягом усього його життя в рамках формальної і неформальної освіти.

Виходячи з такого уявлення, а також із усіх зазначених вище передумов і різноманітних характеристик неперервної освіти, можемо сформулювати визначення неперервного навчання і неперервної освіти.

Неперервне навчання – це засіб життєдіяльності людини, процес придбання їм необхідних знань, умінь, навичок і якостей у міру виникнення потреби в них, що відбувається протягом усього життя людини.

Неперервна освіта – це організоване навчання, детерміноване системою чинників і умов, що забезпечують неперервне навчання людини.

У процесі вивчення концепції неперервної освіти, а також, її практичної реалізації були намічені деякі основні концептуальні підходи до організації неперервної освіти. Стало ясно, що й у теоретичному плані, і для практичної організації неперервної освіти важливо розрізнити в ньому *дві підсистеми* (або сфери): *початкову або базову і наступну або післябазову освіту*. Ці підсистеми, або сфери, різняться у своїм цілям і задачам, основним принципам організації процесу навчання, по освіті, теорії, формам і методам навчання, по підготовці викладачів для кожної із них.

Ціль початкової освіти – базове підготування людини до самостійного існування в суспільстві, тобто постачання його таким комплексом поглядів, знань, умінь, навичок і якостей і життєвих принципів, які б дозволили йому включитися в активне виробниче і соціальне життя і мати передумови для продовження або поновлення навчання. Теорію, форми і методи навчання в даній сфері, а також підготування викладачів для неї визначають педагогічні принципи навчання.

Підсистема, або сфера початкової освіти, у сучасних умовах на практику являє собою формальну освіту в тих межах, що у тієї або іншій країні рахуються достатніми для вступу індивіда в соціально-виробничу сферу. З погляду окремої особистості рівень початкової або базової освіти встановлюється самою людиною.

Ціль наступної освіти – розвиток отриманих і придбання нових знань, навичок, умінь, якостей, поглиблення і зміцнення світоглядної, ціннісних орієнтації, розкриття всіх спроможностей людини в соціально-економічних умовах, що змінюються⁸.

⁷ Змеєв С.И. Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов.-М.: Флинта: Наука, 1999.-152 с.-С31.

⁸ Там само, С.32-33.

Підсистема, або сфера, наступної освіти в сучасних умовах містить у собі різноманітні види і форми освіти дорослих, навчання в рамках якого визначаються андрагогічними принципами навчання. Отже, концепція неперервної освіти передбачає:

- більш раціональний розподіл періодів навчання і трудової діяльності людини протягом усього його життя;
- підрозділ навчання на фазі початкового або базового, і наступного, або післябазової освіти;
- придбання необхідних людині умінь, навичок, знань, якостей, ціннісних орієнтації в міру виникнення потреби в них.

Безсумнівно, величезної важливості стратегічна задача – підготування молодого покоління. Але економічні, соціальні, моральні проблеми сьогоdnішнього світу не можуть чекати свого рішення до завтра. Виходить, необхідно починати термінові заходи для підвищенню компетентності дорослих людей вже сьогодні.

Саме розвиток освіти дорослих призвело до значних змін у сучасній освіті, благотворно вплинуло на зміну розвитку як формальної, традиційної освіти, так і призвело до появи нових форм і видів навчання людей у різноманітному віці.

Проте, незважаючи на бурхливий розвиток сфери освіти дорослих, особливо в другій половині ХХ сторіччя, у науково-теоретичному і науково-методичному планах проблеми навчання людини в зрілому віці довгий час були на периферії уваги наук про освіту. Навіть психологія не приділяла питанням розвитку дорослої людини належної уваги. За свідченням відомого російського вченого – психолога Б.Г.Ананьєва, «парадоксально, але в центрі психологічного пізнання розвитку людини виявився ранній і пізній онтогенез, а на «периферії» – ті фази, коли людина живе найбільше продуктивною, творчою і соціально активним життям»⁹.

Нове сторіччя вже сьогодні ставить вимогу готувати спеціалістів, які будуть здатні розв'язати найскладніші сучасні для людства завдання. Цю підготовку зможе здійснити лише та система освіти, яка виховуватиме й формуватиме людську особистість, здатну до творчого пошуку, невтомного засвоєння нових знань, їх примноження і прийняття нестандартних рішень. Така система освіти в підготовці професійних кадрів стане провідним фактором соціального та суспільного прогресу. Завдяки їй може бути здійснений найцивілізованіший прогрес суспільства у ХХІ сторіччі, а також виправлення тих недоліків, які допущено людством у наш час¹⁰. Сьогодні очевидно, що освіта – це спосіб життя сучасної людини, а це значить, що вона органічно включається в її життєдіяльність. Водночас, розшарування у суспільстві, зниження соціальної захищеності, утрата життєвих перспектив роблять необхідним створення системи психологічного супроводу і підтримки людини в процесі реалізації її професійної кар'єри. Додаткова професійна освіта покликана виконати не тільки компенсаторну функцію, але і мінімізувати неузгодженість між потребами ринку праці і професійною підготовкою дорослого населення.

Прийнята сьогодні практично всіма передовими країнами світу, концепція неперервної освіти висуває освіту дорослих на визначальні позиції в основних напрямках соціально – економічного розвитку сучасного світу, у тому числі і нашій країні.

⁹ Ананьєв Б.Г. О проблеме современного человекознания. – М., 1977, С. 336.

¹⁰ Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Черкаси: ВІБІР, 2000. – 322с. – С.4.

Як слушно зауважує академік Н.Г.Ничкало, «поштоухом для створення теорії неперервної освіти стала глобальна концепція єдності світу, згідно з якою всі структурні частини людської цивілізації тісно взаємозв'язані і взаємозумовлені. І саме Людина є найважливішою цінністю, найважливішою умовою і найпотужнішим «виробником» всього, що потрібно для життя на планеті Земля»¹¹. «Людство, – як зазначав В.Вернадський, – стає могутньою геологічною силою» і «сила ця пов'язана не з його фізичною вагою, яка надзвичайно мала порівняно з масою Землі, а з розумом і направленою цим розумом працею»¹².

Перші теоретичні розробки по проблемах неперервної освіти з'явилися в першій чверті ХХ століття в працях англійських дослідників. В роботах, присвячених даній проблемі, йшлося головним чином про освіту дорослих як порівняно мало розробленому питанні теорії і практики. В 1919 році в докладі Британського міністерства освіти наголошувалося, що навчання повинне бути доступним всім дорослим людям, а не тільки вибраним, оскільки воно є складовою частиною суспільного життя. Цій же проблемі були присвячені спеціальна конференція, проведена в 1929 році в Кембріджі, а потім, після другої світової війни, під керівництвом ЮНЕСКО аналогічні конференції пройшли в Ельсінорі (1949 р.), Монреалі (1960 р.) і Токіо (1972 р.)¹³. Англійські учені розглядали неперервну освіту, перш за все, з позицій компенсаторного навчання, сприяючого ліквідації пропусків в базовій освіті дорослих, або необхідного у зв'язку із отриманими раніше знаннями.

В 50-60-ті рр. ХХ ст. починається перша стадія розвитку сучасних концепцій неперервної освіти – констатація (В.Г. Осипов), коли приходить розуміння того, що неперервна освіта – це щось інше (А.Гартунг, Дж.Кидд і ін.)¹⁴. Неперервна освіта розглядається на початку як проблема освіти дорослих, його призначення бачиться в компенсації недоліків, упущень попередньої підготовки або в поповненні знань у зв'язку з новими вимогами життя, професії.

Проте обмеженість такого підходу була швидко усвідомлена, що виразилося в появі точки зору на неперервну освіту як систему, органічно поєднуючу професійну освіту дорослих із загальною освітою. Мета цього – не тільки «пристосування» до професії, а створення підстави для успішної адаптації до життя в постійно змінному суспільстві, поліпшення «якості життя».

Тут в центрі уваги – людина, якій слідє створити оптимальні умови для розвитку здібностей протягом всього його життя (А. Корреа, П.Ленгранд, П. Шукл, Э. Фор і ін.)¹⁵. При такому розумінні втрачає значення традиційний розподіл життя людини на періоди навчання, праці і професійної дезактуалізації, і на перший план виходить така проблема, як інтеграція індивідуальних і соціальних аспектів

¹¹ Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Черкаси: ВІБІР, 2000. -322с. -С.4.

¹² Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. -Черкаси: ВІБІР, 2000. -322с. -С.46.

¹³ Зинченко Г.П. Предпосылки становления теории непрерывного образования // Советская педагогика. - 1991. - №1. - С.81-87.

¹⁴ Арнаутов М.И., Сергеев Н.К. Историко-педагогический анализ становления и развития системы непрерывного педагогического образования // Педагог: наука, технология, практика. – 2001. – № 2(11). - С.5-15.

¹⁵ Там само.

неперервної освіти. На цій стадії вперше використовується в матеріалах ЮНЕСКО сам термін «неперервна освіта» (1968 р.), а після публікації доповіді комісії під керівництвом Е. Фора (1972 р.) «Вчитися, щоб бути», ухвалено рішення ЮНЕСКО, неперервна освіта основним принципом, що визнала, «керівною конструкцією» для нововведень або реформ освіти у всіх країнах світу¹⁶. Уточнення основних понять, мети, чинників, шляхів і умов реалізації неперервної освіти – суть наступної стадії формування концепції методологічної (Р. Даве, До. Дьюк, А. Кроплей, Д. Кареллі, Б. Суходольській і ін.). Своєрідним підсумком цієї стадії розробки проблеми став перелік ознак, визначений Р. Даве і характерний для неперервної освіти:

- 1). Охоплення освітою всього життя людини.
- 2). Розуміння освітньої системи як цілісної, яка включає у себе всі види навчання, починаючи з дошкільного.
- 3). Включення в систему освіти крім учбових закладів і центрів допідготовки формальних, неформальних і позаінституційних форм освіти.

Розробка основних уявлень про неперервну освіту, його ознак дала можливість перейти до наступної стадії розвитку концепції – теоретичної еклампсії і конкретизації (В. Р. Осипов), коли розробка ведеться стосовно всіх основних ланок системи неперервної освіти (Х. Гуммель, Ф. Кумбе, Р. Паркин, Д. Кареллі і ін.)¹⁷.

Взаємозв'язок, єдність теоретичних і практичних аспектів неперервної освіти – суть стадії практичного додатку концепції неперервної освіти, що продовжується по теперішній час. Тут уточнюється і саме уявлення про принцип неперервної освіти, визначення цього поняття. В 1984 р. ЮНЕСКО запропоновано наступне трактування, яке, на думку дослідників, навряд чи може вважатися закінченою: «Неперервна освіта означає всякого роду свідомі дії, які взаємно доповнюють один одного і протікають як в рамках системи освіти, так і за її межами в різні періоди життя; ця діяльність орієнтована на придбання знань, розвиток всіх сторін і здібностей особи, включаючи уміння вчитися і підготовку до виконання різноманітних соціальних і професійних обов'язків, а також до участі в соціальному розвитку як в масштабі країни, так і в масштабі всього світу».

Відповідно до визначення Р. Даве, неперервна освіта – це «всестороннє поняття, включаюче формальне, неформальне і внеформальне (кіно, радіо, відео, телебачення, книги і т. ін.) навчання індивіда з метою досягнення ним якнайповнішого розвитку в особовому, соціальному і професійному житті, що продовжується протягом всього його життя. Воно є всеосяжним і включає навчання, яке має місце удома, в школі, в соціальному житті і на робочому місці, через засоби масової інформації і за допомогою інших ситуацій і структур, з метою отримання і вдосконалення освіти»¹⁸.

¹⁶ Зинченко Г.П. Становление системы непрерывного образования // Философские науки. – 1987. – № 2. – С. 33-39.

¹⁷ Арнаутов М.И., Сергеев Н.К. Историко-педагогический анализ становления и развития системы непрерывного педагогического образования // Педагог: наука, технология, практика. – 2001. – № 2(11). – С. 5-15.

¹⁸ Образование в современном мире: состояние и тенденции развития: (Сб. ст.) / Под ред. М.И. Кондакова. -М.: Педагогіка, 1986. – 245 с.

Польські фахівці З. Людкевіч і Ю. Пултужицки пишуть, що «неперервна освіта полягає не стільки в неперервному процесі навчання, скільки в такому вивченні задач і мети окремих елементів учбової системи, які могли б привести до максимально-го ефекту неперервної освіти, який би був набагато значнішим, ніж сума результатів, досягнутих окремими елементами освіти. Якщо ця умова дотримуватиметься, то тоді можна сказати, що в системі освіти реалізований принцип неперервності»¹⁹. Більш розгорнуте обґрунтування виникнення цієї ідеї знаходимо у працях А.Кроплі і Р.Дейва, які були провідними дослідниками й адміністративними працівниками Інституту ЮНЕСКО з проблем освіти в м. Гамбурзі. «Хоча ідея виникла давно, – констатують вони, – але термін «неперервна освіта» з'явився понад 50 років тому в Англії, а основні ідеї були сформульовані відразу після закінчення другої світової війни». Специфіка сьогоденного дня, – наголошують вони, – така, що, по-перше, реалізація неперервної освіти стає назрілою проблемою; по-друге, створюється для цього сприятливий соціопсихологічний духовний клімат; по-третє, надається можливість широкого застосування цієї ідеї. Вітчизняний дослідник Десятов Т.М. доводить, що появу терміна в Англії пов'язують з відомим нині широкому колу слухачів документом Комітету освіти дорослих при Міністерстві реконструкції (1919р.), де зустрічається безліч розповсюджених термінів з поняттєвого апарату сучасної соціології освіти²⁰.

Незважаючи на різні погляди на появу і розвиток ідеї та концепії неперервної освіти, одна з перших спроб систематизувати і внести ясність у це питання, належить В.Г. Онушкіну. Поклавши в основу аналізу трактування сутності феномена і хронологічний аспект, автор виділяє 4 етапи. На першому (50-і – початок 60-х рр. ХХ ст.) етапі вивчення проблеми неперервна освіта трактувалася як освіта дорослих з метою компенсації недоліків шкільної освіти або як поповнення знань у зв'язку з вимогами життя. На другому етапі (60-ті рр. ХХст.) – як підвищення кваліфікації для більш ефективної участі людини у виробництві. На третьому етапі (кінець 60-х рр. ХХст.) – неперервну освіту стали вважати необхідністю для одержання кваліфікації, необхідної для роботи у різних галузях. Нарешті, на четвертому етапі (середина 70-х рр. ХХ ст.) робиться наголос на освіті, що сприяє адекватній адаптації до життя в сучасному суспільстві²¹. На думку вченого, цікаву спробу періодизації історії неперервної освіти зробила російська вчена О.П.Тонконога. Вона визначила три етапи: перший – до середини 60-х рр.ХХ ст., коли неперервна освіта отожднюється із післяшкільною освітою дорослих; другий із середини 60-х до початку 70-х рр. ХХ ст., коли неперервна освіта розглядається як цілісна система освіти в умовах науково-технічного прогресу і суспільно – економічних змін. І, нарешті, третій етап – початок 70-х рр. до 90-х рр.. ХХ ст., коли починаються спроби уніфікації теорії, однозначного визначення сутності неперервної освіти. При цьому автор наголошує, що немає чіткого визначення сутності неперервної освіти, а

¹⁹ Владиславлев А.П. Непрерывное образование: проблемы и перспективы. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 175 с.

²⁰ Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи(друга половина ХХ століття): Монографія / За ред. Н.Г.Ничкало- К.: Видавництво «АртЕк», 2005.-472 с.-С.36-37.

²¹ Там само.

саме поняття як у зарубіжній, так і вітчизняній педагогічній літературі трактується неоднозначно²².

Зазначимо, що В.Г. Онушкіним, О.П. Тонконогою та іншими вченими зроблено спробу створити періодизацію у розвитку неперервної освіти, показавши еволюцію цього поняття та її концепцію.

Ми поділяємо думку Десятого Т.М. щодо підходів, покладених в основу періодизації, запропонованої О.П. Тонконогою. Її головною перевагою є те, що за певних умов така періодизація дає змогу зафіксувати переломні етапи в осмисленні соціологією феномену та ідеї неперервної освіти. Десятий Т.М. вважає, що здійснити чітку періодизацію історії неперервної освіти, яка охоплювала б усі хронологічні і сутнісні ознаки цього явища, можна за умови об'єднання знань і досвіду спеціалістів з ряду країн, де проводяться дослідження в галузі компаративної педагогіки. Цінність періодизації історичного розвитку неперервної освіти значно зростає, якщо розкрити не тільки поліпшення якості, а й умови, за яких відбувається діалектичне поєднання ідеї старої парадигми з новою, що істотно збагачує і доповнює нову парадигму неперервної освіти.

Цікавою є періодизація, запропонована експертом ЮНЕСКО, професором Женевського університету П.Фюртером. Він вважає, що існують або співіснують три фази розвитку інтерпретації неперервної освіти, які корелюються з рівнями соціально-економічного розвитку і тими освітніми вимогами, що виникають у зв'язку з цим перед конкретною країною²³.

Спочатку ідея неперервної освіти зв'язувалася тільки з освітою дорослих і реалізовувалася по шляху усвідомлення тих функцій, які освіта дорослих покликана виконувати. Як такі функції були виділені наступні: економічна, соціально – економічна і соціальна (В.Г. Онушкін); економічна, соціально політична і функція соціалізації (С.Г. Вершловський); компенсаторна, адаптуюча, розвиваюча (О.П. Владіславлев, Б.С. Гершунський і ін.)²⁴. Аналіз функцій неперервної освіти, їх динаміки робить очевидними думку про те, що формальні визначення неперервності, спрощене, буквально розуміння неперервної освіти, коли воно представляється як процес, що не має перерв, і протиставляється «кінцевому типу» освіти, спростують саму ідею нового підходу до освітньої діяльності, зводять її значення до заміни формули «освіта на все життя» формулами «освіта через все життя», «навчання довжиною в життя».

Російські вчені: А.В. Даринський, Т.А. Кузнецова, Ю.Н. Кулюткін, Т.В. Меркулова, В.Г.Онушкін і інші учені розглядають неперервну освіту як систему функціонуючих освітніх установ. «Неперервна освіта – це реально функціонуюча система державних і суспільних установ, що забезпечують можливість освітньої і професійної підготовки людини з урахуванням суспільних потреб і особистих його запитів. В цьому значенні вся система і її ланки виступають як об'єкт організації і управління».

²² Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи(друга половина ХХ століття): Монографія / За ред.. Н.Г.Ничкало- К.: Видавництво «АртЕк», 2005.-472 с.-С.37.

²³ Там само, С.38-39.

²⁴ Арнаутов В.В., Сергеев Н.К. История и современное состояние непрерывного образования // Преподаватель. – 2001. – № 2. – С.6-7.

Б.С. Гершунський, О. А. Городецька вважають, що під неперервною освітою слід розуміти «сукупність шляхів, засобів, способів і форм придбання, поглиблення і розширення загальної освіти, соціальної зрілості і професійної компетентності, виховання естетичного відношення до дійсності, збагачення культури людей в сіті державних, суспільних і інших вчених закладів і в процесі самоосвіти». В Україні розвиток досліджень з проблем освіти дорослих пов'язаний із створенням Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДПІ, жовтень 1926 р.).

У 1930-1931 рр. в структурі інституту було створено підрозділи, діяльність яких спрямовувалася на дослідженні окремих аспектів освіти дорослих: секція вивчення дорослих при кафедрі вивчення об'єкта педагогічного процесу, комісія додаткової вечірньої профосвіти при секціях масової індустріальної освіти, сільськогосподарської освіти, соціально-економічної освіти, а також кафедра педагогіки дорослих (із секцією самоосвіти). У 1932-1936 рр. в УНДПІ функціонував відділ комуністичної освіти дорослих (із секціями масової роботи, навчання дорослих)²⁵. Освіта дорослих за останній час стала однією з центральних проблем педагогічної науки і її історія тісно пов'язана з андрагогікою.

У своїх дослідженнях Н.Г.Ничкало, розглядаючи теоретико-методичні положення концепції неперервної освіти, історію її розвитку, основні ознаки та завдання, наводить думку індійського соціолога П.Щукли: – «Освіта вже не може розглядатися як підготовка до життя. Вона – саме життя.» Н.Г.Ничкало вважає, що «процес формування професійної особистості триває протягом усього життя людини. На кожному етапі він наповнюється новим змістом, новими організаційно-педагогічними формами і методами, новими потребами і відповідними підходами до інтегрування індивідуальних професійних, соціальних аспектів життєдіяльності»²⁶.

У доповіді міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття, яка представлена ЮНЕСКО, зазначається, що «перед багатьма проблемами, які ставить перед нами майбутнє, освіта є необхідною умовою для того, щоб дати людству змогу просуватися вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості. Виходячи з цього, комісія хотіла б підкреслити вирішальне значення освіти у справі розвитку особистості протягом усього її життя, а також всього суспільства»²⁷.

Концепція неперервної освіти, яка вперше була розглянута у 1965 р. на конференції ЮНЕСКО, ґрунтується на одвічній ідеї гуманізму.

В ній людина «розглядається епіцентром усієї життєдіяльності на планеті. І їй необхідно створити умови для повноцінного розвитку і всебічної діяльності протягом усього життя на різних етапах її професійного становлення і розвитку, починаючи від вибору напрямку професійної діяльності й до постпрофесійного періоду життя»²⁸. На думку І.А.Зязюна, «важливішими цілями створення системи неперерв-

²⁵ Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Київ. – 2001. – вип. 1. – С.13-15.

²⁶ Коваль Т.І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх інженерів-економістів: Монографія. -К.: Ленвіт, 2007. -264 с. -Бібліогр. С.202-232. - С.39-40.

²⁷ Образование: скрытое сокровище: Доклад Международной комиссии по образованию для ХХІ века, представленный ЮНЕСКО. -Женева: Изд-во ЮНЕСКО. -1997. -297 с. -С. 13].

²⁸ Ничкало Н.Г. неперервна професійна освіта як світова тенденція // професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: Монографія/ За ред. Н.Г.Ничкало, В.А.Кудіна. -К.,2002. -С.46.

ної освіти є, по-перше, творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої її переорієнтації згідно зі змінами в системі соціальних і культурних інститутів сучасного суспільства, орієнтованого на людські цінності. І, по-друге, формування особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, але й стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток²⁹.

Не дивлячись на різне трактування та розуміння поняття «неперервна освіта» зарубіжними і вітчизняними дослідниками, основні принципи неперервної освіти в світовій і вітчизняній літературі багато в чому співпадають, що свідчить про загальні тенденції її розвитку. Відповідно до позиції міжнародного Інституту ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО (Гамбург) основними принципами неперервної освіти є гуманістичний характер, демократизація освіти, інтеграція формальних і неформальних освітніх структур традиційного і нового типу, гнучкість учбових планів і програм, альтернативність підходів до організації учбового процесу, особлива увага до освіти жінок, молоді, інвалідів.

Р. Даве і Р. Перера, узагальнюючи вказані принципи, трансформують їх в такі характеристики неперервної освіти, як загальність, інтеграція, гнучкість, демократичність. Загальність означає включеність всього населення в різні рівні і структури освіти, інтеграція – взаємодія формальної і неформальної освіти, а також зв'язок освіти з життям індивіда і суспільства; гнучкість – множинні повчальні стратегії, самопрограмування і самооцінка учбової діяльності; демократизм – рівність доступу до освіти, порівнянність досягнень. Основні принципи навчання неперервної освіти (за О.П. Владиславлевим) наступні:

1. Цілеспрямованість, яка є складовою змісту неперервної освіти.
2. Індивідуалізація навчання.
3. Принцип неперервності, який дає можливість вибирати траєкторію отримання освіти.
4. Принцип системності підходу³⁰.

Виходячи з аналізу виділених принципів, можна вивести наступну загальну формулу до реалізації ідеї неперервної освіти: «Рівність можливостей(доступу до освіти) – облік різноманітних здібностей і освітніх потреб людей диверсифікований зміст навчання – гнучкі учбові плани і програми – різні рівні отриманої освіти» .

Під системою освіти дорослих розуміється сіть установ і сукупність що надаються ними освітніх послуг для людей, які по своєму віку перейшли межі загальноприйнятих (на даному етапі) тимчасових стандартів отримання освіти того або іншого вигляду, але через ті або інші причини прагнуть задоволення своїх освітніх потреб, мають намір підвищити свою кваліфікацію, бажають отримати нову професію, прагнуть до самоосвіти і самоудосконалення. Сфера неперервної освіти, що розвивається, відкриває нові можливості для продовженої освіти, поступово формуючи змістовні основи освіти дорослих протягом усього життя. На основі використання передового зарубіжного досвіду українськими вченими здійснювалися

²⁹ Зязюн І.А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології //Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Міжнародна наукова конференція, 16- 17 травня 2000р. / За ред. С.О.Сисоевої і О.Г. Романовського.-Х.: ХДПУ, 2000.-С.8-16. – С.9.

³⁰ Владиславлев А.П. Непрерывное образование: проблемы и перспективы. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 175 с.

дослідження, які дали змогу виявити загальні тенденції і перспективи розвитку неперервної освіти, її проблеми. Результати цих досліджень збагатили педагогічну теорію щодо розвитку освіти дорослих в Україні (Н.В.Абашкіна, І.А.Зязюн, В.О.Кудін, А.О.Лігоцький, Н.Г.Ничкало, Л.П.Пуховська, С.О.Сисоева та багато інших)³¹.

Освіта дорослих є в даний час ареною інтенсивного міжнародного співробітництва. Вона здійснюється на міждержавному і міжпарламентному рівнях, на основах регіональної координації діяльності неурядових організацій, на базі міжнародних департаментів національних організацій по навчанню дорослих. Лідером у цьому співробітництві виступає ЮНЕСКО. Поєднуючи більшість країн світу, ця організація з моменту своєї підстави провела п'ять великих конференцій. Кожна з них визначила значимий прогрес у розвитку освіти дорослих. Так, у Декларації, прийнятій V Міжнародною конференцією по освіті дорослих (м. Гамбург, липень 1997 р.) зазначено: «Освіта дорослих – це не тільки право, це один із ключів, що відкривають двері у XXI століття. Така освіта є результатом активної життєвої позиції й умовою для всебічної участі в житті суспільства. Освіта дорослих містить у собі як формальне навчання і підвищення кваліфікації, так і неформальне навчання, представлене цілим спектром програм супровідного навчання, досягнутих суспільством з високою культурою навчання, де усвідомлюється зв'язок практики і теорії»³².

У Європі напрацьований досвід щодо організації освіти і навчання дорослих. Створено міжнародні організації, розробляються проекти. Кількість людей, які прагнуть і змушені до продовження своєї освіти після закінчення традиційного навчання, постійно зростає. Значення освіти дорослих велике. І тут лідером може стати та країна, яка зуміє раніше інших усвідомити і краще інших організувати неперервну освіту дорослих.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2008

Лариса СИГАЄВА

Непрерывное образование для развития личности на протяжении всей жизни человека: историко-педагогический аспект

Резюме

В статье автор рассматривает образование взрослых в контексте непрерывного обучения, которое содействует развитию личности взрослого человека, определяет понятия непрерывного образования и непрерывного обучения. Автор считает, что именно развитие образования взрослых приводит к значительным изменениям в современном образовании, благотворно влияет на изменения в развитии как формального, традиционного образования, так и приводит к появлению новых форм и видов учебы людей в разнообразном возрасте.

³¹ Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи(друга половина XX століття): Монографія / За ред. Н.Г.Ничкало- К.: Видавництво «АртЕк», 2005.-472 с.-С.54-55.

³² Итоговые материалы V Международной (Гамбургской) конференции ЮНЕСКО. – Сбп., 1998.

Larisa SIGAEVA

**Continuous education for life-long development of the personality:
theoretical aspect.**

Summary

In the paper the author considers the adults education in the context of continuous learning for making possible the personal development, defines the terms of continuous learning and continuous education. To the author's mind the development of adults education leads to essential changes in the modern education system, in formal and traditional education and creation of new kinds of education for people in different age.